

Bevezetés

Dolgozatom egyik célja II. (Vak) Béla és Borisz herceg viszályát a belpolitikai pártviszonyok oldaláról megvizsgálni. A dolgozat második részében pedig a viszály lefolyását és külpolitikai hátterét próbálom meg bemutatni. Nem célom teljes képet adni az 1120-as 1130-as évek belpolitikai helyzetéről. A szűkre szabott terjedelemben nem foglalkozhatom különösebben a II. István és II. Béla uralkodása alatt végbemenő társadalmi változásokkal. Véleményem szerint (amit bizonyítani is szeretnék) a hatalmi harcokat befolyásoló belső erőviszonyokat elsősorban nem ezek, hanem az uralkodó réteg egyes jelöltekhez való viszonya határozta meg. A szűkös források adta lehetőségek között éppen azt igyekszem megállapítani, hogyan reagált a társadalom legfelső, udvari és ispáni funkciókat betöltő rétege az uralmi változásokra.

Ami viszont a viszály külpolitikai hátterét illeti, törekedtem a terjedelmi korlátok között is a legteljesebb feldolgozásra. Dolgozatomnak talán ez a része közvetíti a legtöbb új adatot, de ennek következtében ez tud legkevésbé elszakadni az eseménytörténeti megközelítéstől. Ugyancsak el kellett szakadnom a forrásokra összpontosító megközelítésekkel némely mellékesnek tűnő, de nem elhanyagolható kérdésben. Egyébiránt azonban igyekeztem a különböző szakirodalmak egybehangzó állításait is a forrásokban ellenőrizni.

Szakirodalom

A témához természetesen alaplűnek számít Pauler Gyula máig nem meghaladott Árpád-kori politikatörténelme.¹ Tűlzás nélkül állíthatjuk, hogy máig ő nyűlt az események rekonstrűálása során a legszűlesebb forrásbázishoz. Ugyanebből az idűszakból származik Wertner Műr könyve az Árpádok családi kapcsolatairűl, mely a legfontosabb, genealűgiai kérdésekben eligazítű műnka.² Értűkes áttekintésűt adta a Boriszrűl szűlű forrásoknak a Hodinka Antal,³ akinek úttűrű szerepe volt az orosz források tolmácsolásában is.

A tűma nem csak magyar törtűnűszeket foglalkoztatta. Elsűsorban Borisz herceg életűnek kűlfűldi állomásai miatt érdekes volt más nemzetisűgű kutatók számára is. Így korán szűletett rűla kűlűnállű szlovák⁴, lengyel⁵ és orosz⁶ nyelvű tanulmányok is. Sajnos azonban

¹ Pauler I-II 1893.

² Wertner 1892 a műnka Boriszrűl szűlű részűt megjelent nűmetűl is: Wertner 1889.

³ Hodinka 1889.

⁴ Hostinskű 1871.

hasonló érdeklődésnek nem vagyunk tanúi a későbbi időszakban, így ezek a mára már eléggé elavultnak számító munkák gyakran elsőrendű hivatkozási alapjának számítanak. A újabb külföldi munkák közül meg kell említenünk Raimund Kerbl bizánci eredetű magyarországi hercegnőkről írott monográfiáját. Ebben az osztrák történész Borisz bizánci házasságának tárgyalásán kívül foglalkozik annak életével is, számos kérdésben a magyar történetírástól eltérő véleményeket fogalmazva meg.⁷

A Pauler, Wertner, Hodinka teljességre törekvő eredményei hosszú ideig nem találtak kiegészítőre a magyar történettudományban. A két világháború közötti időszak eszmetörténeti feldolgozásai nem érdeklődtek különösebben a kérdés iránt. Nem tanúsítottak neki nagy figyelmet a második világháború utáni társadalmi modellekben gondolkodó történészei sem. Újabb eredményeket és meglátásokat majd csak Makk Ferenc munkássága hozott. Makk több tanulmányával és 12. századról illetve a magyar külpolitikáról szóló monográfiáiban is részletesen foglalkozott a kérdéssel.⁸ Az ő érdeme az eseményekről a századfordulón kialakult kép árnyalásán kívül az is, hogy a tárgyalta konfliktust társadalomtörténeti összefüggésekbe helyezte. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül Font Márta munkásságát sem, aki az orosz-magyar viszonyok részletes feldolgozása során több munkákhoz fontos kérdésre kitért.⁹

Nem elhanyagolhatóak továbbá a külpolitikai háttér vizsgálatához a magyar külkapcsolatokat feldolgozó munkák sem.¹⁰ A külkapcsolatokkal függnek össze az uralkodó dinasztiák családi kapcsolatait feldolgozó genealógiai témájú művek is.¹¹

A legelengedhetlenebb irodalom véleményem szerint azonban a felhasznált források problematikájával foglalkozik. Munkám során bebizonyosodott, hogy a Gombos-féle katalógus bár jó kiindulási pont, de nem igazít el sok fontos kérdésben. Elengedhetetlen tehát a teljes forrásokhoz, de legalábbis a róluk megjelent munkákhoz nyúlunk, ha szeretnénk adataikat és az eseményeket teljes összefüggésükben látni. Kutatómunkám legjellemzőbb vonása az volt, hogy éppen a csak egy-két adat miatt fontos forrásokhoz kellett a legtöbb irodalmat elolvasnom.

Források áttekintése és problematikája

⁵ Gumplowicz 1906.

⁶ Rozánov 1927

⁷ Kerbl 1979.

⁸ Tanulmányok: Makk 1972, Makk 1974, Makk 1987, Monográfiák: Makk 1989, Makk 1993, Makk 2000.

⁹ Tanulmányok: Font 1995, Font 1984, Monográfiák: Font 2005/a, Font 2005/b.

¹⁰

¹¹ Wertner 1893, Balzer 1895, Baumgarten 1927,

Témánk elsőrendű forrásai magyarországi illetve külföldi elbeszélő irodalmi alkotások. A külföldi források közül kiemelt figyelmet érdemelnek részünkről Freisingi Ottó művei (*Krónika, Frigyes császár tettei*). Ottó pontos és megbízható értesülésekkel rendelkezett Boriszról, akivel személyesen is találkozhatott, másrészt bátyja Adalbert révén, ki Béla oldalán harcolt a Sajó-menti csatában a másik oldalról is fontos információkhoz juthatott. A III. Lothár császár uralkodása (1125-1137) alatti birodalmon belüli helyzettel azonban, az ezidőben Párizsban tanuló Ottó csak nagy vonalakban volt tisztában.¹² Számos esetben von össze különálló eseményeket vagy tárgyalja őket hibás sorrendben. Megbízhatóbb információkat kaphatunk az *Annalista Saxon*nak nevezett ismeretlen szerző által összeállított évkönyvből, mely 1142-ig tárgyalja részletesen a birodalomban történeteket. Kiegészítő információkra azonban más birodalmi évkönyvekből is szerezhetünk.

Hasonlóan értékes forrásaink továbbá a cseh történetírás korai krónikái, mindenekelőtt Prágai Kozma és az ő 1125-ben befejezett krónikáját 1142-ig folytató névtelen Visegrádi Kanonok művei.¹³ A tőlük független információkat megőrző Hragyis-Opatovicei Évkönyv pedig fontos összehasonlítási alapot nyújt.¹⁴

Bár közvetlenül az 12. század harmincas éveiben lefolyt trónviszályról nem emlékeznek meg az orosz évkönyvek, a külpolitikai háttér ismeretéhez elengedhetetlen információkat találhatunk bennük. Már az 1113 után megírt első orosz őskrónika, a *Poveszty vremenih let* is tartalmaz minket érdeklő adatokat. Az orosz évkönyvirodalom számunkra kétségen kívül legfontosabb része azonban az Ipatyjev Évkönyv középső részét alkotó 1198-99 táján összeszerkesztett Kijevi Évkönyv. Az évkönyv szerkesztője nagy valószínűség szerint felhasznált más részfejedelemségekben készített feljegyzéseket is, így a kijevi események mellett részletes adatokat közöl a délnyugati orosz fejedelemségekben történetekről. Sajnos azonban pontosan a minket legjobban érdeklő 1120-as évek második feléről illetve az 1130-as évekről szinte csak kizárólag a kijevi központi fejedelmi családot érintő adatok maradtak fenn.¹⁵ Némileg enyhíti a hiányt Dlugosz 15. századi lengyel történetíró, aki nagyszabású kompilációs munkájában mára elveszett orosz évkönyvek adatait örökítette meg.¹⁶ Kiegészítő adatokat nyerhetünk a déli eseményekkel egyébként mostohán bánó 1377-ben összeállított Lavrentyjev Évkönyvből is.

¹² Ottó életútjáról és munkásságáról: Gombos 1913. 9-60.

¹³ Bláhová 2003.

¹⁴ Šrámek 2011.

¹⁵ Font 1996. 7-37.

¹⁶ Perfeckij 1932, Font 2005/b. 115-116. ott lásd a további irodalmat.

Nem megkerülhető források számunkra a lengyel évkönyvek sem, bár a lengyel évkönyvirodalom problémája rendkívül bonyolult. A feltételezések szerint pontosan a minket érdeklő időpontban kezdődött meg a krakkói káptalanban a 11. század folyamán húsvéti táblákon feljegyzett események önálló évkönyvekké szerkesztése. Sajnos az egyetlen 12. századból származó régi Świątokrzysk-i Évkönyv egy 1136-os esemény feljegyzésén kívül csak 1122-ig tartalmaz adatokat. A többi fennmaradt évkönyv sajnos kései (13-14. századi) átírás. Nehéz tehát megállapítani melyik adat származik még a húsvéti táblákról, melyik a közel egykorú évkönyvíró feljegyzése és melyik késői betoldás.¹⁷ Nem csoda tehát, hogy a lengyel évkönyvek adatait csak óvatosan használták fel kutatóink.

Az eddig tárgyalt források jobbára kortársak által lejegyzett vagy kortárs feljegyzéseket hasznosító történeti művek voltak. A magyar trónviszály történetét egyetlen későbbi külföldi forrás dolgozza fel Wincenty Kadlubek mester, krakkói püspök 13. század elején írt krónikája. A lengyel történetírónak nem álltak rendelkezésére írásos források jobbára az élő szó hagyományból merített Boleszló Borisz érdekében vezetett hadjáratának elbeszélésekor. Kadlubek tehát nem szolgáltat nekünk pontos adatokat, de jobbára hitelesen közvetíti azt, hogy látták az eseményeket a lengyel oldalon.¹⁸ Borisz Kadlubek által lejegyzett trónszerzési kísérlete érdekes változásokon ment át a középkori lengyel történetírásban, mely során Boriszból egy Kálmán nevű halicsi királyt kreáltak. Mivel azonban ezek a források nem őriztek meg általunk nem ismert források információit, érdekességük ellenére kiesnek vizsgálódásunk köréből.¹⁹

A korszakhoz kapcsolódó magyar elbeszélő források problematikája rendkívül bonyolult. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy könyvtárnyi irodalom foglalkozik a korai magyar történetírás kérdéskörével. Bár lényegében csak egyetlen forrást használunk fel, mégpedig a 14. századból krónikakompozíció 12. századról szóló részeit, a tárgyalt részben keverednek a rövid évkönyvszerű feljegyzések és egy többé-kevésbé korabeli dinasztiaközpontú krónika bővebb elbeszélései a késői betoldásokkal.²⁰

A késői betoldások közül a 160. krónikafejezet kérdésére szeretnék bővebben kitérni, megmagyarázva, miért nem foglalkozom vele részletesebben az események rekonstruálása közben. A tárgyalt rész II. Béla bosszújának történetét monjda el, leírásában azonban egy legkorábban is csak a 13. század végi állami és jogi világnézet és terminológia (*consilio regis et baronum, congregatio generalis, villa conditionalem*) tükröződik. A magyar történetírásban

¹⁷ Dabrowski 1964. 43-60.

¹⁸ Kürbis 1996. III-CXXXII.

¹⁹ a kérdésre lásd Hodinka 1889. 427-430

²⁰ Az egyes részek hitelességének és keletkezési körülményeinek kérdéséhez jó útmutatást ad Mályusz 1988.

ezért már régen kétségek vetődtek fel a krónikahely megbízhatóságát illetően. Pauler szerint a 160. fejezet ugyanazt a történetet azonos a 161. fejezetben alább még tárgyalandó mészárlással. Pauler nézetét osztotta Domanovszky Sándor és Mályusz Elemér²¹ is. A magyar történészek többsége azonban mindig is külön eseményként értékelte a 160. illetve a 161. fejezetben történeteket.²² Legutóbb Kristó Gyula és Makk Ferenc állt ki e nézet mellett, bizonyítva, hogy a 160. fejezet nem keletkezhetett a 161. fejezet kivonatolásával.²³ Bizonyításuk meggyőző, nem veszik azonban figyelembe azt a lehetőséget, hogy a 160. fejezet a 161. fejezetben tárgyalt eseménynek az idők során torzult megörökítése is lehet.²⁴ A kérdés megnyugtató tisztázásához mindenesetre önálló dolgozatra lenne szükség, magam mégis hajlok arra a feltevésre, hogy a 160. fejezetet a Képes Krónika összeállítója a Budai Krónikából helyezte bele a 12. századról szóló krónika eseményei közé. Ezt a lehetőséget valószínűsíti, hogy a krónika összeállítója más esetben is hasonlóan járt el.²⁵ A krónika 11-12. századi eseményeket tárgyaló szövegében a Kristó által kimutatott sűrű szövegpárhuzamok közül az aradi gyűlés terjedelmes leírásában csak párat találunk.²⁶ Feltételezésemet támogatja az is, hogy a Képes Krónika forrásait szintén felhasználó Mügelni Henrik és Mahmúd Terdzsümán sem tud két mészárlásról.²⁷

Ami az egyéb írásbeli forrásokat illeti, közel sem rendelkezünk a fent tárgyalt krónikák és évkönyvek adataihoz mérhető információforrással. Sajnos az időszak okleveles anyaga még rendkívül gyér, ezért sokszor az országos politikai viszonyok sem tükröződnek egyértelműen benne. Csak pár előkelő személy életútjáról tudhatunk meg többet, ami alapján tehát csak óvatos következtetéseket vonhatunk le. A szűkös okleveles forrásanyag egyetlen előnye, hogy szinte teljesen feldolgozott és publikált.²⁸

²¹ Mályusz 1934.

²² Dávid, Erdélyi László, Karácsonyi János, Márki Sándor, Domanovszky Sándor véleményére l. Az aradi "véres" országgyűlés és Dobozi halála helyének megállapítására vonatkozó szakvélemények. In. Századok 1912/10 (46). 773-783, a kérdés összefoglalását: Mályusz. Commentarii. 448-451.

²³ Kristó-Makk 1972.

²⁴ Jól mutatja, hogy hova torzulhat egy ilyen történet Borisz történetének előbb említett fejlődése a lengyel krónikákban.

²⁵ A szerző munkamódszerét így jellemezte Domanovszky: „a Bécsi Képes Krónika scriptora tulajdonképpen szintén azt a szöveget írta le, a melyet a Budai Krónika családja föntartott, a hol azonban ezeknek az egykorú följegyzéseknek a szövege is előtte feküdt, az volt a rendes eljárása, hogy az illető eseményt először a Budai Krónika szavaival írta le, majd utána fűzte másik forrásának sokkal értékesebb elbeszélését is.” Domanovszky, 1912. 775

²⁶ A gyűlés leírását a „*Quo regnante*“ kezdetű mondatról számítjuk. Kristó 88. és 150. lényegében azonos szövegpárhuzamai elég általánosak, míg a 236. szövegpárhuzam biblikus eredetű. Kristó 1994. 75-88

²⁷ Mügelni Henrik csak az aradi mészárlást tárgyalja (SRH II 196), Termudzsán a 161. fejezethez hasonlóan adja elő a történeteket (Tárik-i Üngürüs 122), bár tény, hogy a Tárik-i Üngürüsz önálló forrásértéke kérdéses.

²⁸ RA, CDS I. DHA I,

I. Az 1131-es hatalomváltás

A Magyar Királyság első két évszázadának történetét a trónért folyó dinasztikus küzdelmek töltik ki, gyakran meghatározva az ország külpolitikai ezzel együtt gazdasági és kulturális kapcsolatait is. Nem csoda hát, ha a trónöröklés körüli kérdések mindig is a magyar történettudomány közkedvelt témái közé tartoztak. Számos kutató próbálta tisztázni, hogy Árpád fejedelem illetve I. István király utódai milyen öröklődési rend szerint követték egymást, míg a 13. század elejére nem győzött végérvényesen a primogenitúra elve.²⁹ Eredményeik azonban igencsak különbözőek lettek. A primogenitúra mellett szóba jött a szeniorátus, az oldalági illetve rokonságfoki öröklődés, de az is, hogy nem volt előre meghatározott öröklési rendszer.

Annyit bizonyosan ki lehet jelenteni, hogy az örökösnek a dinaszticiából kellett származnia illetve alkalmasnak kellett lennie az uralkodásra. Az alkalmasságon egyaránt érhető az, hogy az uralkodónak meg kellett felelnie a keresztény uralkodóval szemben felállított elvárásoknak, de a hadvezéri szerep által megkövetelt fizikai követelményeknek is.³⁰ Természetesen ezeknek az elvárásoknak egy időben a dinasztia több tagja is megfelelt, hogy közülük kit koronáztak meg azt elvi kérdések és a tényleges hatalmi erőviszonyok egyaránt befolyásolták. Elvben a király kijelölése döntötte el, ki számít a trón jogos örökösének. Elbeszélő forrásaink egyértelműen tudósítanak arról, hogy minden jelentősebb ideig uralkodó királyunk kijelölte utódját. Így tett I. István, I. András, I. László, I. Kálmán később pedig II. Béla és II. Géza is. Az új király megkoronázásának előkészítése és lefolytatása azután az ország világi és egyházi előkelőinek feladata volt. Az elhunyt király halála és az új király megkoronázása közötti rövid időszakban ugyanis a tanács töltötte be a legfőbb közjogi funkciót. Nem véletlenül szerepel I. István intelmeiben, hogy a „*tanács állít királyokat, dönt el királyi sorsokat.*”³¹ A tanács tagjai persze az elhunyt király kegyének köszönhették tisztségeiket, elméletileg hűségeseznek kellett lenniük uruk akaratához.³² Érdekük volt azonban az is, hogy az új uralkodó uralma szilárd legyen, hiszen ha jelöltjükkel szemben egy alkalmasabb trónkövetelő kaparintotta meg a hatalmat, az tisztségébe kerülhetett.

Hogy I. Kálmán uralkodása végén fia trónöröklését egyedül úgy látta biztosítottak, ha lezárva az öccsével két évtizede húzódó viszályt, megvakítatja Álmost és annak még kiskorú fiát, Bélát, mutatja, hogy mennyire nem bízhatott benne, hogy öccse nem szorítja háttérbe

²⁹ A kérdés legjobb összefoglalása: Bartoniek 1926, I. még: KMTL. 691.

³⁰ Kristó 1974.

³¹ „*constituuntur reges*” SRH II 625.

³² Fügedi 1986. 28-31, Mályusz 1934.

fiát.³³ István ugyanis 1116-ban még kiskorúnak számított,³⁴ míg Álmos jelentős uralkodói tapasztalatokra tett szert horvát királyként és nyitrai herceggént. Trónszerzési kísérletei alatt pedig jelentős külföldi kapcsolatokat épített ki.³⁵ Tekintélyét, tapasztalatait, kapcsolatait megmozgatva akár komolyabb harc nélkül is félre tudta volna állítani az ifjú II. Istvánt.

A magyar krónikáíró feljegyezte az Álmos elleni kemény fellépést szorgalmazó „*elvetemült emberek*” nevét is: Syma fia, Márk; Jákó fia, Achilles és Both fiával, Benedekkel.³⁶ Közülük többet csak Márkról tudunk. Ő Kálmán legkorábbi hívei közé tartozott, vele tartott akkor is, mikor az még herceggént Lengyelországba kényszerült Álmos ellen segítséget szerezni.³⁷ Kálmán iránti hűségével kiérdemelte a király kegyét, mely magas méltóságba emelte, amit viszont komolyan fenyegetett volna Álmos trónra lépése. Feltehetően a többi nevezett főúr is hasonló okokból volt az Álmos elleni kemény fellépés híve. A Kálmán által szintén megvakítatott Uros, Vata és Pál egy hasonló, a kezdetektől Álmos körül csoportosuló párt tagjai lehettek.³⁸ Ők ugyan Kálmán hatalomra jutása következtében elesetek az országos tisztségek viselésének lehetőségétől, de kitartóan várták uruk hatalomra kerülését. Ahogy Álmos követte volna bátyját az ország élén, úgy követték volna az országos méltóságokban Márkot, Achilest és Bothot. Két párt hatalomért való vetélkedésének vagyunk tehát tanúi, melyben a Kálmán-párt eszközökben nem válogatva szorította háttérbe riválisait.

István trónöröklése természetesen kedvezett Kálmán tisztviselőinek, nem okozott ugyanis nagyobb változásokat a hatalmi tisztségek elosztásában. A nádor továbbra is Urosa fia János maradt. Apja volt tisztségviselői közül megtaláljuk István udvarában Otmárt, Keledet, Jakabot, Lampertet, Kozmát és a már említett Márkot is.³⁹ Első látásra feltűnő, hogy a megnevezettek közül egyedül Márk Álmoshoz fűződő ellenséges kapcsolatairól tudunk. Többségükről, amennyiben említi őket, az Álmos párti krónikáírás sem emlékezik meg elítélően. Megengedhetjük tehát magunknak a feltevést, hogy Kálmán előkelőinek csak egy része volt szélsőségesen Álmos-ellenes.

Alátámasztja feltételezésünket, ha megvizsgáljuk a megvakítása ellenére mégis uralomra kerülő II. Béla tisztviselőit. Sajnos nem rendelkezünk a 20-as évek második feléből olyan oklevéllel mely jelentősebb számú világi tisztviselőt sorolna fel, így nem tudjuk

³³ SRH I. 430

³⁴ István 1101-ben született (146. c. SRH I. 426), így 1117-ben töltötte be csak a nagykorúságot jelentő 16. életévét. Kiskorúságát trónra léptekor megemlíti az uralkodása alatt írott krónikarészlet is (*Codex Acephalus* SRH I. 434).

³⁵ KMTL 40.

³⁶ SRH I. 431.

³⁷ SRH I. 419.

³⁸ SRH I. 430.

³⁹ lásd a mellékletet.

pontosabban megmondani mennyiben változott az ország vezető rétege II. István uralkodásának második felére. Hasonlóan kevés oklevéllel rendelkezünk Béla uralkodásának első éveiből. Ha megvizsgáljuk II. Béla elbeszélő és okleveles forrásokban szereplő tisztviselőit, így is feltűnik, hogy megtaláljuk közöttük II. István, sőt Kálmán embereit is.⁴⁰ A Képes krónikában korábban Kálmán bizalmi embereként szereplő Othmar ispán volt például, aki Béla legfőbb világi szószólója volt II. Istvánnál.⁴¹ II. István és II. Béla okleveleiben szerepel egy bizonyos Ákos ispán, aki feltehetően azonos a bizánci forrásokban II. István hadvezéréként emlegetett Akuszisszal.⁴² „Magyarország nagyjaiként” emlegeti a krónika II. Béla uralkodása elején Lampertet fiával, Miklóssal illetve az Ákos nembeli Moynolthal.⁴³ Közülük is ki kell emelni Lampertet, ki II. István előtt szolgált I. Lászlónak, Álmos hercegnek és Kálmán királynak is.⁴⁴ E rendkívül érdekes életpálya azonban csupán dokumentáltsága miatt érdekes. Feltehetően hasonlóan fordultos karriert futott be az előkelők többsége. Lampert, Othmar és Ákos példája mutatja, hogy voltak a király körül csoportosuló vezető rétegnek olyan tagjai, melyek a hatalmi harcokban ügyesen lavírozva sikeresen tudták megtartani pozícióikat.

Felmerülhet azonban a kérdés, hogy ha 1116-ban a megvakított Álmos nem jöhetett szóba a még kiskorúnak számító II. István ellenében akkor, hogy történhetett, hogy szintén megvakított fia megkoronázásába beleegyeztek lényegében ugyanazok az emberek. A magyar krónikakompozíció szerint ellenjelölt most is volt, ráadásul hasonló korú lehetett, mint 1116-ban István. „Mielőtt pedig a király tudomást szerzett volna Béláról, összeesküdött az ország, hogy a király után nővérének, Zsófiának Saul nevű fia uralkodjék.”⁴⁵ A krónika „coniuraverat regnum” kitétele szerint tehát Saul II. István kísérete, tanácsa jelölte ki lehetséges utódul.⁴⁶ A krónika tudósításából egyértelmű, hogy ezt a döntésüket még azelőtt hozták, hogy Béláról, a dinasztia fiúági örökösének hollétéről tudtak volna. Miután ugyanis a király tudomást szerzett Béláról: „követeket küldött Szerbiába, és Uros nagyzsupán leányát elhozták Bélának törvényes feleségül. Ez nemsokára megszülte Geychát. Ennek hallatán nagyon megörült a király. Úgy rendelkezett, hogy Béla Tolnában éljen, és királyhoz illő jövedelmet adatott

⁴⁰ lásd a mellékletet.

⁴¹ SRH I. 443.

⁴² „Ἀχωνς” Iohannes Cinnamus 197.

⁴³ „proceres Hungariae” SRH I. 448-449.

⁴⁴ Lampert első felesége I. László lánytestvére volt „...dedit rex Ladislaus comiti Lamperto cum sorore sua, qui dederat ei in uxorem” CDS I. 74, Álmosnak tett szolgálatairól tanúskodik, hogy tőle is kapott birtokokat: „Nena, quod Almus dux comiti Lamperto dedit.” uo.

⁴⁵ SRH I. 444.

⁴⁶ A regnum királyi kíséret jelentéséről lásd. Bartoniek 1934.

neki.”⁴⁷ A „*regalia stipendia*” említése egyértelműen azt jelenti, hogy Bélával mint trónörökösrel számoltak.⁴⁸ Béla joga a trónra tehát István kijelölésére volna visszavezethető. Saul trónöröklése ezek szerint Béla előkerülése után, már egyáltalán nem került volna szóba. A Tárih-i Üngürüş ellenkező elbeszélése szerint azonban István jelölte ki utódjának Sault, akaratát azonban nem hajtották végre, mert a jelöltet nem tartották alkalmasnak az uralkodásra.⁴⁹

II. István is kétségen kívül azok közé az uralkodók közé tartozott, akik kijelölték utódjukat. Ez valószínűleg már 1128-ban megtörtént, amikor a gyermektelen király súlyos betegségbe esett, de mindenképpen 1131. március 1-jén bekövetkezett halála előtt. A magyar krónikakompozíció szerint ugyanis II. István szerzetesi ruhát öltve halt meg. Kizártnak tartjuk tehát, hogy a halálra felkészülő uralkodó ne gondoskodott volna országa további sorsáról. Nem elképzelhetetlen azonban az sem, hogy István is Bélában látta utódját a szülei kapcsolatait beárnyékoló hosszú viszálykodás ellenére is. II. Istvánt valóban elkeseríthette a gondolat, hogy vele halna ki a dinasztia férfi ága. Hiteles lehet a krónika tudósítása István örömről Béla és Ilona fiúgyermekének születése felett. Nem véletlenül nevezhették el Béla és István közös nagypjáról, I. Gézaról. A kis Géza herceg trónhoz való jogát senki sem vitathatta, hiszen a dinasztia egészséges férfi-ági tagja volt. Ha azonban a gyermek Gézát megilleti a trón, akkor vak apját is. Nem tudjuk, hogy vélekedett erről II. István, az azonban biztos, hogy tanácsa hasonló megfontolások alapján koronáztatta királlyá Bélát.

Béla fiúági származásával szemben tehát mit sem ér Saul esetleges alkalmassága. Béla hatalomra jutását tehát a kikezdhetetlen dinasztikus elvnek illetve az elvet elfogadó főuraknak köszönhetette. Lényegében ez az elv köszön vissza a II. Béla uralkodása alatt keletkezett esztergomi királylista felfogásában is, mely nem sorolja a királyok közé az Árpád-házzal csak leányágon rokon Orseolo Pétert és Aba Sámuelet.⁵⁰

Azon kívül, hogy nem volt megfelelő legitim ellenjelöltje Bélának még egy előnye volt Álmos 1116-os helyzetével összehasonlítva, mégpedig, hogy rendelkezett saját párttal. Béla tisztviselői között ugyanis új, II. István alatt nem szereplő neveket is találhatunk. Ők valószínűleg a II. Béla által kinevezett új hívek. Sajnos azonban keveset tudunk arról milyen körből toborozta őket az újdonsült király, milyen tisztséget töltöttek be uralkodása előtt. Érdekes viszont, hogy Lamperten kívül Béla egyetlen tisztviselőjéről sem tudjuk kimutatni,

⁴⁷ SRH I. 443.

⁴⁸ A hercegeknek megillető jövedelmekre a „*ducales expensae*” kifejezést használja a krónika SRH I. 460

⁴⁹ Tárih-i Üngürüş. 121. Nem mernénk eldönteni, hogy a Tárih-i Üngürüş a krónikakompozícióban megőrzött tudósításnak egy eredetibb, romlatlanabb verzióját közvetíti-e, vagy csak a krónika nem egészen világos mondanivalójának sajátos értelmezéséről van-e szó.

⁵⁰ Knauz 1874. 625.

hogy korábban Álmos köréhez tartozott volna. II. Béla jegyzőjéről Ottó fia Jánosról feljegyezi a krónika, hogy somogyi prépost volt.⁵¹ Lehetséges, hogy Bélával annak tolnai tartózkodása alatt, II. István uralkodásának végén került kapcsolatba. A Béla szolgálatában magát kitüntető Miksa feltételezhetően a szintén közeli Zalából származott.⁵² Halvány nyomok tehát arra utalhatnak, hogy Béla a Dunántúl déli részének közepes állású tisztségviselőiből építette ki pártját.⁵³ Béla körüli csoportban meghatározó szerepet játszhatott a feleségével Magyarországra jövő népes szerb kíséret is.⁵⁴

Minden valószínűség szerint élvezte Béla az egyház támogatását is. Ezt bizonyíthatja uralkodása alatti egyház iránt tanúsított bőkezűsége, egyházpolitikája, az egyházi főméltóságokhoz fűződő jó viszonya.⁵⁵ Az egyházi főméltóságok egyébként sem tartoztak a dinasztikus trónviszályok szítói köré, hiszen az őket nem lehetett tisztségeikből oly könnyen leváltani. Ezért is gyakori, hogy inkább közvetítő szerepet vállalnak a versengő felek között.

Bélát hatalomra juttató kompromisszumból azonban kimaradhattak a Kálmán-párt szélsőséges tagjai, akiket személyes felelősség terhelt az új király megvakításáért. A Kálmán-párt többi tagja azonban őszintén vagy sem, de jobb jelölt híján elfogadta Béla uralmát. Ismerve a körülményeket azonban érthető, hogy ez a törekény stabilitás milyen veszélybe került Borisz felbukkanásakor.

II. Borisz helyzete

Borisz anyját, Eufémiát, Vlagyimir Monomach szuzdali fejedelem lányát Kálmán 1112-ben vette feleségül.⁵⁶ A magyar és cseh krónikák egybehangzó állítása szerint azonban hamarosan elűzte terhes feleségét, aki az időközben kijevi nagyfejedelmi trónt megszerző apja udvarába tért vissza.⁵⁷ A Kijevben megszülető gyermek a II. Vlagyimir által ápolt Rurikida szent kultusza után a Borisz nevet kapta.⁵⁸ A magyar krónika szerint Eufémia kiűzésének oka

⁵¹ SRH I. 450.

⁵² SRH I. 451. Fejérpataky 1894. 14.

⁵³ Ezt támasztaná alá egy 1130-ra datált oklevél is, amennyiben a benne szereplő Bud zalai alispán azonos lenne a krónikában Béla ispánjaként említett Buddal, az oklevél azonban olyan késői hamisítvány, hogy nem feltételezhetjük, hogy valós személy ihlette. Mályusz 1988. 456.

⁵⁴ Ilona Mária nevű húga bizonyosan a magyar udvarban tartózkodott, és ahogy alább még tárgyalásra kerül II. Béla házassította ki. Feltételezhetően Ilonával jött Magyarországra a később oly fontos szerepet játszó Belos bán is. Wernner 1891, Lešny 1989. 43-49.

⁵⁵ Makk 1972. 45-48

⁵⁶ SRH I. 429, PSZRL II. 273 – Hodinka 1916. 94-95.

⁵⁷ FRB II. 216, SRH I. 429. Közvetetten a Kijevi Évkönyv Eufémia halálát megőrző adata is ezt támasztja alá. PSZRL II. 301 – Font 1996. 56-57.

⁵⁸ Borisz II. Vlagyimir Monomach uralkodása alatti kiemelt kultuszáról tanúskodik az ekkor íródott őskrónika, de az is, hogy testi maradványait 1115-ben helyezték át ünnepélyes a Kijev melletti Vysgorod templomába. [www.heiligenlexikon.de/BiographienB/Borisz.html].

az volt, hogy Kálmán házasságtörésen érte őt. Óvatosságra int azonban az a tény, hogy külföldi forrás még a vádat sem említi, holott a magyar források szerint II. Béla és II. Géza diplomáciájának is elsőrendű fegyvere volt Borisz törvénytelen származásának hangoztatása.⁵⁹ Felmerülhet viszont a kérdés, hogy mi más vezethette Kálmánt felesége elbocsátásához. A házasság felbontását még az uralkodók szintjén is egyre nagyobb szigorral ítélte meg az egyház ebben az időszakban.⁶⁰ Nem véletlen, hogy a krónika hosszas magyarázkodással ecseteli, hogy Kálmán nem törvénytelenül és „erőszakos vakmerőségből” taszította el magától feleségét. Tény azonban, hogy Kálmán tette nem példa nélkül álló eset. Kálmán és Eufémia házasságkötésével egy időben vette feleségül Szvjatopolk kijevi nagyfejedelem fia Jaroszláv Vlagyimir Monomach unokáját, Eufémia testvérének Msztyiszlávnak a leányát.⁶¹ A Magyarországgal jó kapcsolatokat ápoló Jaroszláv⁶² azonban még 1118 előtt Kálmánhoz hasonlóan eltaszította feleségét. Tettének okát nem, csak következményeit ismerjük. Hamarosan részfejedelemségéből Magyarországra kellett menekülnie, helyére pedig Vlagyimir nagyfejedelem saját fiát, Andrást ültette.⁶³

Bármi is volt Eufémia elűzésének oka, a körülmények nem kedveztek Borisz esetleges későbbi trónigényének. A dinasztia külföldön születő és felnövő tagjának nem volt egyszerű, ha későbbi igényt akart támasztani apai jussára. Nem véletlenül hívta össze egy évszázaddal később II. András özvegye Estei Beatrix az ország főembereit és egyházi méltóságait, mielőtt elhagyta az országot és „nyilvánvaló jelekkel bizonyította, hogy terhes.”⁶⁴ Beatrix célja egyértelmű, tudatosítani az uralkodó elittel, hogy számoljanak az ország határain kívül élő legitim utóddal. Nyilvánvaló, hogy Eufémia nem cselekedhetett hasonlóan, így a Kijevben megszülető gyerekekről talán maga Kálmán sem tudott. Ráadásul az incidensnek köszönhetően is a következő években jelentősen megromlottak a kijevi-magyar kapcsolatok. A feleség elküldése nem csak az egyház szemében volt kényes kérdés, de hadüzenettel ért fel az uralkodók egymás közötti kapcsolataiban, ahogy annak tanúi vagyunk Jaroszláv esetében is. A kijevi-magyar rossz kapcsolatokról tanúskodnak a magyar krónika Kálmánt ért sérelméről emlegető adatai, illetve II. István uralkodásának eseményei is. Hozzá menekült Jaroszlávot 1123-ban fegyverrel is támogatott Eufémia testvére András ellen.⁶⁵ 1126-1127-

⁵⁹ Kerbl 1979. 62-64.

⁶⁰ Hütlenség miatt elismerte az egyház a házastársak jogát a különváláshoz, de nem léphettek új kapcsolatba. Duby, Georges. *A lovag a nő és a pap*. Budapest, 1987.

⁶¹ PSZRL I. 289.

⁶² Wertner 1890.

⁶³ PSZRL II. 285, Msztyiszláv lányának elűzéséről csak a Voszkeszenszki Évkönyv tud. PSZRL VII. 24 – Hodinka 200-201.

⁶⁴ SRH I. 234.

⁶⁵ PSZRL II 286-287 – Font 1996. 41-42.

ben pedig alább még bővebben tárgyalandó konfliktusba keveredett a Vlagyimirt követő Msztyiszlávval jó kapcsolatokra törekedő lengyel III. Boleszlóval is. Mivel pedig a háborús helyzet egyúttal szinte mindenféle kapcsolat hiányát is jelenti, kétségtelen, hogy nem adódott alkalom, hogy Borisz törvényes származását elismertessék testvérével, II. Istvánnal.

Ez azért lett volna fontos, mert lehetővé tette volna Borisznak, hogy Magyarországra jöjjön és kiépítse saját támogatói körét. A feltételezéseknek, melyek szerint Borisz II. István udvarába jött volna, nincs komoly megalapozottsága.⁶⁶ Borisz hivatalos elismerésének és magyarországi távollétének hiánya az előzőekben ismertettek tudatában megmagyarázza óriási hátrányát, amivel a trónért induló küzdelembe indult. Béla hatalomra jutásának körülményeiből látjuk, hogy mennyit számított volna, ha 1131-ben Borisznak saját pártja lett volna a magyar előkelők körében.

Csak feltételezni tudjuk, hogy Borisz ifjúságát Kijevben töltötte.⁶⁷ Életéről szóló első pozitív adatot Freisingi Ottó szolgáltatja. Ez szerint Borisz II. István haláláról tudomást szerezve Konstantinápolyba ment és feleségül vette János császár egyik rokonát.⁶⁸ Borisz bizánci felesége kétségtelenül azonos a Xerographion kolostor dokumentumaiban többször említett özvegy Arété kralainával, vagyis Anna Doukainával. Az özvegy címe „*κραλαινα*” megegyezik I. Géza a görög koronán található „*κράλης*” titulus női változatával. Nem teljesen világos, hogy e titulátúra mennyire bizonyítja, hogy a bizánci kormányzat magáévá tette Borisz törekvéseit.⁶⁹ Konkrét segítséget ugyanis hatalmi igényeinek valóra váltásához nem kapott. Erre egyrészt magyarázatul szolgálhat a birodalom illetve János császár nehéz helyzete. A trónviszály János és testvére között, a szünet nélküli harcok a szeldzsuk törökökkel és az örményekkel Kilikiában és a nemrég alakult Normann Királyság fenyegetése Szicílián és Dél-Itáliában nem teremtett kedvező körülményeket Borisz ambícióinak támogatására.⁷⁰ Másrészt figyelembe kell vennünk azt is, hogy a bizánci diplomácia ugyan szívesen vette pártfogásába az Árpád-ház egyik-másik tagját, I. Mánuel (1143-1180) előtt egyetlen bizánci uralkodó sem segédkezett fegyveresen magyar trónkövetelők hatalomra juttatásában.

A konkrét katonai támogatás hiánya mellett az is komoly hátrányt okozott Borisznak, hogy továbbra sem tudott kapcsolatokat kiépíteni a magyarországi elit egy részével. István

⁶⁶ Kerbl a II. István ellenkirályául választott Bors ispánt (SRH I. 444) azonosítja Borisszal (Kerbl 1979. 65-67). Makk többször is rámutat, hogy a hipotézist nem lehet bizonyítani, ill. Makk 1981. 225., Makk 2000. 60-61. Makk 1987. 61. 6. jegyz., Makk. 1989. 25-26.

⁶⁷ Font 1995. 54, Font 1984. 22-26.

⁶⁸ Ottonis Frisigiensis Chronica. VII. 21. 348.

⁶⁹ Laurent 1972, Kerbl 1979. 76-88.

⁷⁰ Erre is Makk mutatott rá. Makk 1989. 62-63, Makk 2000. 67, Makk 1989. 31-32.

elől ugyan több magyar előkelő menekült a Bizáncba, illetve az 1127-1129-es háború alatt is többen kerültek ide fogolyként. Ezek azonban elsősorban Álmos köré csoportosultak és legkésőbb Béla hatalomra jutása után visszatérhettek Magyarországra.⁷¹

A reményeiben csalatkozott Borisz új szövetségest talált III. (Ferdeszájú) Boleszló lengyel fejedelem személyében. Hozzá ugyan nem fűzte családi viszony, Bizánccal ellentétben azonban Lengyelországban nagy hagyományra tekintett vissza a magyar trónviszályokba való beavatkozás. Az I. Bélának és I. Gézának nyújtott lengyel támogatást megörökítette III. Boleszló ismeretlen udvari történetírója is. Nem mellesleg ő volt az, aki III. Boleszló elődjéről és példaképéről Vitéz Boleszlóról feljegyezte azt a kérdéses hitelű hírt, hogy Magyarországot a Dunáig meghódította.⁷² A lengyel fejedelem udvarában tehát egyfajta sikersorozatként könyvelhették el az eddigi magyarországi beavatkozásokat.⁷³ Boleszlónak személyes tapasztalatai sem voltak rosszak, hiszen 1106-os Álmos érdekében végrehajtott hadjárata ugyan nem érte el célját, de a Kálmánnal történt megegyezés következtében pozitív fordulatot okozott a magyar-lengyel viszonyokban. Hasonló fordulat most is jól jött volna, hiszen Magyarország és Lengyelország kapcsolata a 20-as évek második felében olyannyira megromlott, hogy II. István 1126-ban vagy 1127-ben „*a lengyel határvidéket pusztította odaküldött seregeivel.*”⁷⁴

Elhidegültek Lengyelország 1109 óta barátságos kapcsolatai Csehországgal is. 1126. szeptember 1-jén meghalt I. Szobeszláv anyja Szvjatoszlava, a lengyel I. Kázmér (1034-1058) lánya, Boleszló nénje, amivel megszakadt a két uralkodói közötti szorosabb dinasztikus kapcsolat.⁷⁵ Ráadásul 1126-ban egyezett meg Szobeszláv III. Lothár német királlyal, aki fő riválisa Nyugat-Pomeránia hovatartozásának ügyében éppen a lengyel fejedelem volt. Szobeszláv a következő években a német király egyik leghasznosabb szövetségésének bizonyult.⁷⁶ Szintén 1126-ban rendezte a cseh fejedelem kapcsolatait a magyar királlyal is, aki

⁷¹ SRH I. 442-443, jól mutatja ezt, hogy a II. István hadvezéréként fogságba esett Ákos is Bélához csatlakozott.

⁷² Bagi 2005. A Képes Krónika szerint (SRH I. 419) szerint Magyarországon is számon tartották a lengyelek segédkezését.

⁷³ A lengyel külpolitika ezen jellemzőjét vizsgálta Homza, ő azonban ellentétesen értékeli a hadjáratok sikerességét, amennyiben expanzív célokat is tulajdonít nekik (Homza 1995).

⁷⁴ II. István lengyel hadjáratáról a magyar krónikakompozíció kétszer is megemlékezik (SRH I. 434, 439). Varga kétségbe vonja Makk feltételezését, mi szerint Boleszló célja a Kálmán uralkodása alatti szövetség megújítása lett volna (Varga 2003. 174).

⁷⁵ FRB II. 393.

⁷⁶ A német király és a cseh fejedelem személyes jó viszonyáról híven tudósít a Visegrádi Kanonok (FRB I. 203-215), a cseh-német kapcsolatokról a korai középkorban: FIALA 1959.

nemsokára a lengyel határvidéket dúlta fel.⁷⁷ Mindezek ellenére a Csehország és Lengyelország közötti „szent béke és egyetértés” hivatalosan továbbra is fennállt.⁷⁸

Mikor azonban Boleszló Borisz támogatása mellett döntött, tisztában kellett lennie azzal, hogy a cseh fejedelem támogatni fogja sógorát. Minden jel arra mutat, hogy mégsem tulajdonított ennek különösebb veszélyt. Úgy gondolhatta, Szobeszláv különösen jó személyes viszonyát III. Lothárral jól ellensúlyozzák saját birodalomhoz fűződő kapcsolatai. Fia, Ulászló felesége Babenbergi Ágnes, III. Lipót osztrák örgróf lánya volt.⁷⁹ 1132 körül került sor továbbá Boleszló lányának házasságára Lothár hú emberével, Plötzkaui Konrád északi örgróffal.⁸⁰ Mindkét esetből jól látszik, hogy a lengyel fejedelem igyekezett szövetségeseket szerezni a birodalom tisztviselőivel, viszont nem tudunk arról, hogy kapcsolatokat keresett volna a Stauf ellenpárttal.⁸¹ Az egyetlen problémás pont a német-lengyel kapcsolatokban Pomeránia ügye volt. Boleszló 1119-től kezdve fokozatosan terjesztette ki uralmát Nyugat-Pomerániára és a gazdag balti kereskedőtelepekre (Stettin, Wollin). A területre igényt tartottak azonban a szász uralkodók is, nekik azonban elegendő gondjuk akadt az abodrita szlávokkal. Boleszló ugyan 1121-ben évi adó fizetésében állapodott meg az akkor még szász herceg Lothárral, 1123-1124 körül azonban felhagyott ennek fizetésével⁸² és ügyesen bújt ki mindenféle birodalmi függéssel fenyegető találkozó elől.⁸³ Boleszló kapcsolatait tehát a Német-római Birodalommal bizonyos távolságtartás mellett is a jó viszonyokra törekvés jellemezte a 30-as évek elején.⁸⁴

A magyar krónikakompozíció tudósítása szerint Borisz a lengyel mellett jelentős orosz támogatást is szerzett.⁸⁵ Sokkal közelebbit azonban nem tudunk erről a mondani, hiszen ahogy fenn említettük a Kijevi Évkönyv igencsak szűkszavú a harmincas évek eseményeit illetően. Annyi bizonyosnak látszik, hogy sem az 1132. április 5-én elhunyt Msztjisláv, sem az öt április 17-én trónon követő öccse, Jaropolk nem vehetett részt az 1132 tavaszán ill. kora

⁷⁷ 1127-ben Gnieznoban „megtalálták” az onnan már 1039-ben Prágába áthelyezett Szent Adalbert koponyáját. (MPH II. 832, 874, FRB II. 205), mire válaszul 1129-ben a prágai püspök felújította a szent prágai sírját (FRB II. 207).

⁷⁸ „fides sacra et concordia” FRB II. 395.

⁷⁹ Balzer 1895. 231-237.

⁸⁰ Annalista Saxo. 769, Bernhardi 1879. 451.

⁸¹ Fia apósa Lipót örgróf ugyan az 1126-os regensburgi után nem vett részt a birodalmi gyűléseken, de Lothár császár Stauf ellenségeihez (mostohafiaihoz) sem csatlakozott nyíltan Huber 1899. 222-223.

⁸² Maleczynski 1975. 161,240.

⁸³ „dux Polonorum affuit, qui sepe numero anteriorum imperatorum impetitus bello sepe rogatus, sepe suasus promissionibus, nunquam tamen ad eorum curiam venire consensit vocatus” Annales Erphesfurtenses 540.

⁸⁴ Máshogy értékeli Boleszló motivációit Maleczynski. Szerinte az belső problémákkal küzdő Itáliába készülő Lothár Szobeszlávra bízta a Boleszlóval szembeni fellépést 1131-es titkos találkozásjukon. (Canonicus Wisegradiensis FRB II. 21) Boleszló tehát az ellene készülő cseh-magyar-halicsi koalíció ellen próbált meg egy gyors ellenlépést tenni. Maleczynski 1975. 203-217.

⁸⁵ SRH I. 448, 454.

nyarán folyó hadműveletekben.⁸⁶ Elméletileg Borisz nagybátyja Andrej a volhíniai Vlagyimir fejedelme⁸⁷ illetve Boleszló veje a muromi Vszelovod jöhetne szóba,⁸⁸ biztosat persze nem lehetséges e felől mondani.

III. Háborús események

Mind Kadlubek, mind a magyar krónikaszerkesztmény szerint a Lengyelországban tartózkodó Boriszt magyar elégedetlenek keresték fel,⁸⁹ így végre megkezdhetette kiépíteni saját híveinek körét. Négy név szerint ismert támogatójáról azonban nevükön kívül – Folcus, Titus, Sámson, és az „árulók fejének” nevezett Tivadar⁹⁰ – alig tudunk valamit.⁹¹ Nem tudjuk viseltek-e tisztségeket II. István alatt, de Béla alatt bizonyosan nem, hiszen a krónika nem említi őket ispánként.⁹² Komoly katonai támogatást tehát nem tudtak nyújtani Borisznak, viszont kapcsolatot jelentettek II. Béla kérdéses hűségű előkelőivel, akiknek nagyarányú átpártolására a magyar és lengyel forrás egybehangzó tudósítása szerint is számítottak.⁹³

A Boriszt támogató jelentős létszámú haderő 1132 tavaszán⁹⁴ a Duklai-hágónál kellett át a Kárpátokon, majd a Hernád-völgyén leereszkedve tartott Abaújvár felé, hogy Eger érintésével elérje az ország központját. Ez lehetett a Magyarországra vezetett lengyel hadjáratok megszokott útvonala.⁹⁵ A lengyel-orosz sereg Sajóig történő előrenyomulása eddig a várakozásoknak megfelelő eredményeket hozta. Boriszhoz szép számú elégedetlen előkelő, illetve a kialakuló új viszonyokhoz alkalmazkodó magyar fegyveres állt.⁹⁶ A Béla által

⁸⁶ PSZRL II. 294.

⁸⁷ Font 1995. 56.

⁸⁸ Maleczynski 1975, 219. A *Chronica Poloniae Maioris* adataira (MPH III 516) építve Béla oldalán is feltételez orosz seregeket. uo. 217.

⁸⁹ *Chronica Polonorum* III. c. 26, 114-115, SRH II. 447-448.

⁹⁰ SRH I. 449.

⁹¹ Megfontolandó Pauler feltételezése, hogy Symád nembeli Tivadar és Sima fia Márk közötti rokoni kapcsolatokról (Pauler 1893. 313, 614 – 438. jegyz). Ez megmagyarázná miért is csatlakozott Tivadar Boriszhoz, Márk lengyel kapcsolataira tekintettel pedig azonosítható lenne a Kadlubek krónikájában Boleszlót felkereső követel. A feltételezés nehézségeiről: Mályusz. 1988 (453-454).

⁹² A krónika nem mindig következetes abban, hogy a személyeket tisztségeikkel együtt említi, de az általunk vizsgált részekben ez a tendencia érvényesül.

⁹³ *Chronica Polonorum* III. c. 26, 114-115, SRH I. 447-448.

⁹⁴ Boleszló hadjáratát ugyan csak a visegrádi kanonok (Canonicus Wisegradiensis. 216) és a Hragyis-Opatovicei Évkönyv (Annales Gradicensis-Opatovicenses. 395) datálja, ezek megbízhatósága vitán felül áll.

⁹⁵ Klein – Marsina – Rutkay 1994. 121.

⁹⁶ SRH I. 448, *Chronica Polonorum* III 26, 115.

összehívott országos haderő azonban még mindig az ország katonai erejének jelentősebb részét tette ki.⁹⁷

Komoly lehetett azonban annak veszélye, hogy Béla előkelőinek zöme is melléjük áll, ami egyet jelentett a vármegyei csapatok átpártolásával is. Hét évtizeddel ezelőtt hasonlóképpen cserbenhagyták csapatai az egészségében megrendült I. Andrást, átállva a lengyel segítséggel érkező Béla herceg oldalára.⁹⁸ Bélát ugyan támogatta az általa hatalomba emelt szűk kör, a régi főemberek hűsége azonban kétséges volt. Félő volt, hogy sokan osztják a Borisz-párti Sámson véleményét arról, hogy jobb kezekben volna az ország Borisz kezében, míg Bélának hasonlóan apjához csendben kéne meghúzódnia egy monostorban.⁹⁹

A kritikus helyzetben Béla és köre drasztikus lépésre szánta el magát. A királyi tanácskozáson lemeszárolták azokat, akik nem hangoztatták elég nyilvánvalóan, hogy nem ismerik el Boriszt Kálmán törvényes fiának, „*hogy azok át ne mehessenek Boriszhoz és veszedelembé ne döntsék az országot.*”¹⁰⁰ Az áldozatok között volt a saját testvére által meggyilkolt Lampert fiával, Miklóssal és Moynolth is.¹⁰¹ Tehát szinte a teljes II. Istvántól örökölt régi vezető réteg. A krónika elbeszélése világossá teszi, hogy a vérfürdő válságos pillanatban hozott döntés eredménye volt és áldozatul eshettek olyanok is, akik nem feltétlenül voltak Borisz hívei.¹⁰² Miután Borisz hívei még egy sikertelen próbálkozást tettek Béla híveinek eltántorítására,¹⁰³ végképp eldőlt, hogy Bélát csakis fegyveres úton lehet a trónról elmozdítani.

Freisingi Ottó szerint miután a magyar és lengyel sereg egy mindkét oldalról véres ütközet vívott egymással, Béla segítségére érkezett III. Lipót osztrák örgróf fia, Adalbert, aki nemrég vette feleségül Béla testvérét Adelheidot¹⁰⁴ és vele a „*birodalom egyéb nemesei*”. Béla így saját nehézlovas kísérete mellett veje segédcsapataival és a felfogadott zsoldosok értékes harcértékű nehézlovas alakulataival egészíthette ki haderejét. Az alkalmilag felfogadott zsoldos csapatok éppen a 12. század első felében jelentek meg a magyar

⁹⁷ A katonáskodásra kötelezett szabadok mellett hadba vonultak a fegyverforgató szolgai rétegek is. Ezt bizonyítja, hogy a Sajó menti csatában magát kitüntető Gaab korábban a kalocsai egyház szolgálatában állt (RA 104). Lehetséges, hogy a szintén említett Vosos azonos azzal a Vosossal, akit még Lampert ispán rendelt lovas szolgálatot teljesíteni a bozói monostornak, és aki társaival királyi szolgálatba szegve próbált meg a szolgálat alól kibújni (CDS I. 79).

⁹⁸ SRH I. 356.

⁹⁹ SRH I. 450.

¹⁰⁰ „*ne forte... traditores transferent se ad Borich, et hoc regni ne verteretur in periculum*” SRH I. 448.

¹⁰¹ SRH I. 448-449, a mézszárlásról megemlékezik Freisingi Ottó is. Ottonis Frisigiensis. VII. 21 348.

¹⁰² erre utal a krónika „*quantum in ipsis erat segregauerunt hedos ab agnis*” SRH I 448

¹⁰³ Sámson kalandja SRH I. 449-451.

¹⁰⁴ Ottonis Frisigiensis. VII. 21 348, WERTNER. Árpádok. 293-295.

hadszervezetben. Pár évvel korábban II. Istvánt is 700 „*frank katona*” segítette a bizánciak elleni háborúban.¹⁰⁵

Boleszlót meglepetésként érte az osztrák csapatok érkezése vagyis, hogy fia feleségének testvére is ellenfelei mögött sorakozik fel. A magyarok tömeges csatlakozásának elmaradása mellett ez egy újabb nem várt fejlemény volt.¹⁰⁶ Az erőviszonyok kedvezőtlen eltolódását látva Boleszló végül a visszavonulás mellett döntött. A magyar krónikakompozíció egy Borisz lengyel és orosz támogatóival kötött egyességről is tud.¹⁰⁷ A visszavonuló sereget azonban július 22-én megtámadták, bekerítették és megsemmisítették Béla hadai.¹⁰⁸ Borisz és Boleszló végül örülhetett, hogy saját életüket megmenthették és fogságba sem estek. Seregük nagyobb részének nem volt ilyen szerencséje. Minden forrás az elesettek és fogságba kerültek nagy számáról beszél.¹⁰⁹ Fogságba esett a krakkói ispán testvére, a Borisz-párt vezére Tivadar és egy bizonyos András és Vitális is.¹¹⁰

Boleszló számára azonban még nem ért véget a balszerencsék sorozata, ugyanis hamarosan Szobeszláv is a tettek mezejére lépett. Október 18-án Sziléziára tört és azt végigpusztítva jelentős zsákmányra tett szert.¹¹¹ A következő év kezdetén azután újabb portyáján háromszáz lengyelországi falvat gyújtott fel,¹¹² majd lengyelországi hadjáratáról visszatérve hamarosan Magyarországra jött seregével. Itt a pannonthalmi apátság Vági birtokán táborozott le és várta, hogy közbeavatkozzon ha Boleszló ismét Magyarországra vagy Csehországra törne.¹¹³

¹⁰⁵ Kristó 1986. 75

¹⁰⁶ Boleszló és Borisz híveinek várakozásai és a valóban megtörtént események közötti ellentét magyarázhatja meg, miért alakult ki a hadjáratról a korabeli lengyel emlékezetben az, hogy lényegében az egész a magyarok kitervelt csele volt. *Chronica Polonorum*. III. 26. 114-115.

¹⁰⁷ A krónika szerint Béla követi Borisz törvénytelen származásáról meggyőzve bírták rá az orosz és lengyel fejedelmeket az ország elhagyására (SRH I. 451). Mivel a hasonló érvelés VII. Lajos francia királynál sem érte el hatást (SRH I. 439) a híradás hitele kétséges. Ha meg is egyezett Béla Boleszlóval, az egyességet később megszegve támadta meg elvonuló seregét. Talán erre utal az osztrák évkönyvek Béla csellel elért győzelméről való tudósítása („*Bela rex [caecus] Ungarorum de Polonis triumphat sed in dolo*” MGH SS 9. 502, 540, 578, 602).

¹⁰⁸ A csata pontos napját, Mária Magdaléna ünnepét a Képes Krónika jegyezte fel (SRH I. 161. fej. 451). Hogy Béla serege lényegében már az elvonulókat támadta meg a Visegrádi Kanonok bizonyítja: „*Boleslaus cum suis perterrius, expectata nocte fugam iniit; quem Ungari insecuti, deo auxiliante multos in ipsa fuga interfecerunt*” (FRB II. 216) Boleszló seregének körbekerítéséről tanúskodhat a krónika „*conclisit exercitum Polonorum in morte*” kifejezése is (SRH I. 451).

¹⁰⁹ SRH I. 451-452, FRB II. 216, Ottonis Frisigiensis *Chronica* VII. 21 348, Tárih-i Üngürüş 122.

¹¹⁰ Feltehetően ők is Borisz magyar támogatói voltak a krakkói ispán fivérével ellentétben ezért tudja a nevüket a Képes Krónika, hogy lengyel. SRH I. 204.

¹¹¹ FRB II. 216.

¹¹² FRB II. 216.

¹¹³ „*Dux Sobieslaus Ungariam leviro suo regi Ungarorum proficiscens, cis pagum nomine Vag castra metatus est, ibique multo tempore moratus, tandem perfecto negotio suo ad propria rediit.*” *Canonicus Wisegradiensis* FRB II. 216 a szövegben említett *pagus Vag* azonos lehet a 11-12. századi hiányosnak mondható okleveles anyagban is gyakran feltűnő Vág nevű hellyel: *Wag* (1002) DHA I. 41, *Vag, in quo loco...* (1093-1095) DHA I.

A Sajó-parti vereségtől meggyengült Boleszló azonban nem volt képes megfelelő ellenlépéseket tenni.¹¹⁴ Ezt kihasználva, bár Szobeszláv személyesen a továbbiakban már nem vezetett sereget Lengyelországba, a cseh- és morvaországi katonaság betörései állandósultak. 1133-ban még további két alkalommal törtek be Lengyelországba, miközben a morva csapatok elfoglalták és porig égették Kozel várát.¹¹⁵ A következő év elején is folytatódtak a cseh betörések. A cseh és morva várak őrségéből összeállt kisebb sereg egészen az Oderáig pusztította a lengyel vidéket.¹¹⁶ A lengyel vidék lakosai várakba húzódva vészelték át a pusztítást. Február 26-án azonban a csehek ismét Lengyelországra törtek, ahol a böjt kezdete miatt támadásra nem számító és ezért az erőseket elhagyó lakosokat teljesen kifosztották. A Visegrádi Kanonok büszkén jegyezte fel, hogy a szerzett préda meghaladta az összes cseh fejedelem eddig Lengyelországban szerzett zsákmányát.¹¹⁷

Boleszlónak országa keleti részéről is támadással kellett szembenéznie, mégpedig Vlagyimirko zvenyigorodi fejedelem részéről. Erről a Kijevi Évkönyv egy későbbi feljegyzéséből értesülünk. Amikor ugyanis 1152-ben II. Géza az akkor már egész Halics felett uralkodó Vlagyimikó ellen vonult, az a következő szavakkal emlékeztette őt majd két évtizeddel korábbi érdemeire: „*Apád vak volt, és én apádnak fegyveremmel és csapataimmal eleget szolgáltam, a lengyelekkel harcoltam érte és az ő sérelméért.*”¹¹⁸ Vlagyimirkó fellépését talán kapcsolatba lehet hozni a lengyel évkönyvek tudósításával Wislica 1135-ös feldúlásáról.¹¹⁹ A legkorábbi szövegek nem szólnak arról, kik foglalták el Lengyelország délnyugati részén levő várat csupán a későbbi (14. századi) átiratok írják a kunok számlájára, míg egy még későbbi feljegyzés a magyarokat vádolja.¹²⁰ A 14. századi évkönyveknél pontosabb információkkal rendelkező Kadlubek azonban egyértelműen Vlagyimirkóhoz köti az eseményt. Magyaroknak annyi szerepet juttat az egészben, mi szerint Wislicát egy halálbüntetés elől Boleszlóhoz menekült magyar játszotta Vlagyimirkó kezére. Az árulót azonban Vlagyimirkó – félve, hogy őt is elárulja – jutalom helyett megvakította és nyelvét kivágatta és kiheréltette.¹²¹ Lehetséges, hogy Wislica várnagya valóban egy Borisz

301, „*Ecclesia S. Marie in Uuaga*” (1102) DHA I. 333, „*Sala in Wag*” (1104-1110) DHA I. 381, „*Locus, qui dicitur Wag*” (1210) CDES I. 157.

¹¹⁴ Maleczynski feltételezi, hogy a Piotr Wlost csehek elleni harcairól szóló adat (MPH III 766) összefüggésben lehet az 1132-1134-es harcokkal. Maleczynski 1975. 219.

¹¹⁵ A Hragyis-Opatovicei Évkönyvek tudósítanak róla. Lehetséges viszont, hogy ők az 1133-as betörések közé sorolják a következő év elején végbement hadjáratokat is. Annales Gradicensis-Opatovicenses. 395.

¹¹⁶ FRB II. 217.

¹¹⁷ FRB II. 218.

¹¹⁸ PSZRL II. 450 - Font 1996. 229-231.

¹¹⁹ Annales Polonorum MPH II 797.

¹²⁰ „*Plaucorum sive Comanorum*” illetve „*per Plaucos sive Hungaros*” Annales Polonorum MPH II. 832, 875.

¹²¹ Chronica Polonorum. III. 22. 111-112.

támogatása miatt száműzött magyar volt, bár a történet részleteinek hitelessége erősen kérdésesnek tűnik.

Érdemes megvizsgálni Vlagyimirkó fellépésének előzményeit is. Már Vlagyimirkó apja Volodár peremisli fejedelem (1092-1124) hagyományosan rossz viszonyt ápolt Lengyelországgal.¹²² A lengyel krónikás tradíció szerint Vlagyimirkó lengyelellessége mögött az állt, hogy amikor 1124-ben apját fogságba ejtette Boleszló, magas váltságdíjat csikart ki érte fiától.¹²³ Magyarországhoz ezzel ellentétben szoros kapcsolatok fűzték a zvenyigorodi fejedelmet. A szakirodalomban előforduló dinasztikus összeköttetéseit Magyarországgal ugyan források nem támasztják alá,¹²⁴ vannak feltételezések, mely szerint Vlagyimirkó már 1123-ban járt Magyarországon.¹²⁵ Dlugosz orosz forrásra visszavezethető híre szerint pedig mikor Vlagyimirkó 1127-ben konfliktusba keveredett testvérével Rosztyszláv peremisli fejedelemmel, Magyarországon keresett szövetségest.¹²⁶ Ezzel lehet összefüggésben a magyar krónikák már említett adata a lengyel határvidék feldúlásáról, mivel III. Boleszló a konfliktusban Rosztyszláv mellett foglalt állást. Minden jel arra mutat, hogy legkésőbb 1127-re egy szorosabb zvenyigorodi-magyar együttműködés jött létre, aminek lengyelelles irányultsága II. Béla is építhetett.¹²⁷

Elképzeltető, hogy Oldrich fia, Vrasztyszláv brünni herceg 1132-es házasságkötése egy közelebbről ismeretlen orosz hercegnővel is kapcsolatba hozható Vlagyimirkóval. A frigyet feltehetően Szobeszláv közvetítette Béla segítségével.¹²⁸ Sajnos a Visegrádi Kanonok szépségének terjedelmes ismertetésén kívül nem sokat árul el a menyasszonyról. Származásáról így csak találgatásokba bocsátkozhatunk.¹²⁹ Ha nem Vlagyimirkó valamilyen nőrokonáról van szó, akkor a zvenyigorodi mellett egy másik orosz részfejedelemmel is számolhatunk a Boleszló elleni koalíció táborában.

¹²² Maleczynski 1975. 208-214.

¹²³ Chronica Polonorum. III. 21. 110.

¹²⁴ A lengyel ill. orosz szakirodalomban gyakran előforduló nézet szerint Vlagyimirkó 1117 körül házasodott meg Kálmán ismeretlen leányával. Utalásaik Baumgarten Rurikok családi kapcsolatait összegző művéhez vezetnek (Baumgarten 1927. IX. 7. 14-16), amely azonban nem hivatkozik forrásra, csupán egy korábbi szakirodalmi feltételezésre.

¹²⁵ III. Béla 1093 és 1096 között kelt oklevele a szávademeteri bazilita monostor javainak összeállításakor említ 13 cseber viaszt „a Basilica et Iohanne Blandemero Rusorum Regibus apud Galiziam.” A legvalószínűbb értelmezés szerint Vaszilkóról és fiáról Ivánról, illetve Vaszilkó testvérének fiáról, Vlagyimirkóról van szó a szövegben. Az adományt pedig 1123-as közös hadjáratuk előtt ajánlhatták fel. Györffy 1952. 345.

¹²⁶ Dlugosz IV. 308.

¹²⁷ Font 1995. 53, Makk 2003. 146.

¹²⁸ Erre enged következtetni, hogy Szobeszláv rendkívül szigorú ellenőrzést gyakorolt a morvaországi részfejedelmek felett. ŽEMLIČKA 2007. 226, KRZEMIENSKA 1990.

¹²⁹ A feltételezés, mi szerint a tyerebovli Vaszilkó lányáról lehetett szó (Baumgarten 1927 14-16), csak egy kései forrással lenne igazolható (Reisner, Elias: *Basilikon opus Genealogicum Catholicum*, 1592).

1134-ban pedig egy új dinasztikus összeköttetés született Béla és a Přemyslek között, mikor Konrád znojmoi herceg feleségül vette Ilona királynő húgát, Máriát.¹³⁰ A házasságkötés része annak a megegyezésnek amit Szobeszláv kötött Konráddal, a vele történő kibékülés során (ez évben engedte szabadon börtönéből).¹³¹ A megegyezés lényege abban állt, hogy Szobeszláv örökösének jelölte ki a morva herceget, az pedig kötelezte magát, hogy védelmébe veszi kiskorú fiait és támogatja későbbi trónra kerülésüket. A szerb hercegnővel való házasság tehát a cseh-magyar szövetségbe integrálta Konrádot és Szobeszláv halála esetén II. Béla támogatását biztosította volna neki és rajta keresztül persze Szobeszláv fiainak.¹³²

IV. A merseburgi gyűlés és előzményei

„*Siralmas ország, mely együgyű fejedelemnek van alávetve.*”¹³³ E kárörvendő gúnyolódásra Boleszló cseh hadjáratokkal szembeni tehetetlensége sarkallta a Visegrádi Kanonokot. A több irányból védtelen, kifosztott Lengyelország valóban szomorú ellentétét mutatta a pár éve még sikeres, terjeszkedő hatalomnak. Katonai vereségeknél is súlyosabb gondot okozott azonban az 1132-1134-ben a magyarokkal és csehekkel folytatott harcoktól függetlenül is elvesztette szövetségeseinek nagy részét.

Az 1132-1133-as itáliai hadjáratban életét vesztette Boleszló veje, Plockovi Konrád.¹³⁴ Tekintve, hogy Boleszló osztrák dinasztikus kapcsolatai már 1132-ben sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, Konrád halálával elvesztette utolsó birodalmon belüli szövetségését is.¹³⁵ Konrád utódául a III. Lothárt itáliai útján hűen szolgáló lengyelekkel szemben harcias szász (Medve) Albertet nevezte ki.¹³⁶ 1134 nyarán a lengyel fejedelem újabb fontos külföldi szövetségese távozott az élők sorából. Veje, Magnus dán társkirály vereséget szenvedett és elesett az Erik Emune ellenkirály ellen vívott csatában. Nemsokára pedig apja Niels is meghalt.¹³⁷

A legnagyobb veszélyt azonban Boleszlót egyházpolitikai téren fenyegette. Boleszló 20-as években véghezvitt pomerániai hódításai nem csak III. Lothár figyelte gyanakvással, de

¹³⁰ FRB II. 219.

¹³¹ Annales Gradicensis FRB II. 395.

¹³² Žemlička 226.

¹³³ „*O miserabilis regio duci subdita fatuo!*” FRB II. 218.

¹³⁴ Annalista Saxo 768, Annales magdeburgenses 184.

¹³⁵ Maleczynski 1975. 222.

¹³⁶ Maleczynski 1975. 223.

¹³⁷ Annales Erphesfurtenses MGH SS 6. 539-540.

kívívta Magdeburg érsekének Xanteni Norbertnek a nemtetszését is. Norbert egyelőre csak annyit tudott tenni, hogy akadályozni próbálta a Boleszló felkérésére Bambergi Ottó által vezetett missziós erőfeszítéseket, hiszen azok a lengyel egyház terjeszkedését jelentették a vele szomszédos területeken. A viszályba alapvető változásokat hoztak azonban az 1130-as egyházszakadás következményei. 1130. február 23-án Rómában két pápa egyidejű megválasztására is sor került. A wormszi konkordátum megkötésében is jelentős szerepet játszó Gregorio Papareschi vagyis már II. Ince a római nemesség illetve a dél-itáliai normannok támogatását élvező II. Anaklét elől az Alpokon túlra menekült. A magdeburgi Norbert érseknek sikerült elérnie, hogy 1131-ben III. Lothár és a birodalmi zsinat Würzburgban II. Ince mellé álljon. Érdemei miatt illetve hamis dokumentumok felmutatásával elérte azt is, hogy a pápa 1131 októberében a rheimsi zsinaton a poznani püspökséget a magdeburgi fennhatósága alá rendelte. Ezen túlmenően a Rómába visszatérő pápa 1133. június 4-én kiadott „*Sacrosancta Romana*” kezdetű bullájában Norbert érseki széke alá rendelte az összes lengyel püspökséget, lényegében tehát eltörölte Gniezno 130 éves érseki funkcióját¹³⁸

A külpolitikai elszigetelődés mellett tehát komoly veszélybe került a lengyel egyház különállása is. A szövetségesek nélkül maradt Boleszló diplomáciai ellenlépéseket sem igen tehetett ez ellen. Az 1132 és 1134 között megváltozott külpolitikai helyzet következtében tehát teljesen új alapokra kellett helyezni Boleszló kapcsolatait nyugattal.

Az Itáliából visszatérő császárrá koronázott Lothárt 1134 elején Péter veszprémi püspök kereste fel Szobeszláv közvetítésével, „*hogy előadja a lengyel fejedelemtől elszenvedett sérelmét a császár és előkelőinek jelenlétében.*”¹³⁹ Péter követsége sikerült elérnie, hogy megígérték „*a császár akarata a magyar király és a lengyel fejedelem ügyében Szobeszláv fejedelem akarata szerint rendeződik.*”¹⁴⁰ A Visegrádi Kanonok látszólag egyértelmű elbeszélése számtalan interpretálást enged meg. Értékelhetjük Lothár csatlakozásának a Boleszló elleni koalícióhoz,¹⁴¹ de egy felsőbb tekintély döntőbíráskodásra való felkérésének is.¹⁴² Véleményem szerint a magyar udvarban is tisztában lehettek azzal, hogy hamarosan sor kerül a császár és a lengyel fejedelem kapcsolatának rendezésére. Nem lehettek azonban abban biztosak, hogy mik lesznek a megkötött kompromisszumok.

¹³⁸ Maleczynski 1975. 297-311, Zientara 1970, Beumann 1972.

¹³⁹ „*ut iniurias a Polonico duce sibi illatas coram audientia imperatoris eiusque principum proclamaret*“ FRB II. 218.

¹⁴⁰ „*videlicet ut de rege Ungarorum et duce Polonorum secundum voluntatem ducis Sobieslai imperatoria voluntas procederet*” uo.

¹⁴¹ Pauler I 1893. 243-244.

¹⁴² Varga 2003. 175-176.

Figyelembe kell vennünk, hogy Magyarország Német-római Birodalomhoz fűződő viszonya nem volt sokkal szívélyesebb a lengyelnél.¹⁴³ Szobeszláv közbenjárására azonban kizárták a legkisebb lehetőségét is annak, hogy Borisz ügye a császár előtt kedvezőbb fogadtatásra találjon.

Hamarosan valóban követség kereste fel Lothárt lengyel részről is. Erre ugyan csak a Lengyelországhoz tartozó Glogau örgrófjának nevezett Henrik jelenléte utal a császár merseburgi udvarában.¹⁴⁴ A tárgyalások megkezdéséről tanúskodhat továbbá az, hogy 1134 februárja után nem hallunk újabb lengyelországi cseh betörésről. Kedvezőbb feltételeket jelenthetett a lengyel fél számára, hogy az itáliai útvjáról visszatérő Norbert magdeburgi érsek 1134. június 6-án meghalt.¹⁴⁵ A tárgyalások azonban ennek ellenére elhúzódhattak, hiszen a lengyel követek még a következő év tavaszán is felkeresték Lothárt. Feltételezhetően Lothár személyesen akart találkozni Boleszlóval, aki viszont továbbra is szeretett volna sikeresen kibújni a császárral való találkozás alól.¹⁴⁶ Dán szövetségese haláláról való értesülés, de akár Wislica 1135 elején történő feldúlása után azonban nem halogathatta tovább az ügy végleges rendezését.

Lothár a Stauf Frigyessel 1135 márciusában kötött békével végre lezárta a birodalman 8 éve dúló viszályt, így új tervezett itáliai hadjárata előtt időt szentelhetett birodalma keleti felén történő ügyeknek is.¹⁴⁷ A húsvétot (április 7.) Quedlinburgban, a pünkösdt (május 7.) már Magdeburgban ünnepelte meg. Itt keresték fel őt májusban a magyar, szláv, dán követek és Szobeszláv cseh fejedelem személyesen is.¹⁴⁸ Valószínűleg itt állapodtak meg a Boleszlóval történő személyes találkozó részleteiről. Szobeszláv személyes jelenlétéhez III. Lothár ragaszkodott, hogy először vele állapodjon meg a Boleszlóval történő találkozó részleteiről.¹⁴⁹

Augusztus 15-én azután ünnepélyes körülmények között végbement a két uralkodó találkozója. Boleszló behódolt Lothárnak, aminek jeleként a templomba való ünnepélyes bevonulás alkalmával a császár kardhordozójának szerepét töltötte be.¹⁵⁰ Tévedés volna

¹⁴³ Varga Gábor mutatott rá, hogy a cseh-magyar kapcsolatok rendeződése mögött még nem kell feltétlenül egy német-magyar közeledést is feltételeznünk. Varga 2003. 171-172.

¹⁴⁴ „*Heinricus marchio de Glogov*” MGH Diplomata VIII. 66. 102-103.

¹⁴⁵ Annales Magdeburgenses. 184, Annalista Saxo. 769.

¹⁴⁶ „*dux Polonorum affuit, qui sepe numero anteriorum imperatorum impetitus bello sepe rogatus, sepe suasus promissionibus, nunquam tamen ad eorum curiam venire consensit vocatus*” Annales Erphesfurtenses 540.

¹⁴⁷ Bernhadi 1879 560-566, Ottonis Frisigiensis. VII. 19. 336.

¹⁴⁸ Annales Magdeburgenses. 185, Annalista Saxo 769, Chronicon Montis Sereni, MGH SS 23 (Hannover 1874) 144.

¹⁴⁹ FRB II. 222.

¹⁵⁰ Annales Magdeburgenses 185, Annalista Saxo 769, Chronicon Montis Sereni 144.

azonban ezeket az eseményeket a lengyel fejedelem megalázásának tekinteni, bár már a korabeli krónikások közül is igyekezett ezt így interpretálni a Visegrádi Kanonok.

Zbigniew Dalewski mutatott rá, hogy a merseburgi találkozó része annak a folyamatnak, mely folyamán Lothár újraértékelte kapcsolatait a birodalmával szomszédos uralkodókkal. A birodalomhoz való kapcsolatainak szorosabbá fűzését volt hivatott kifejezni az a ceremónia mely során hűséget fogadtak a császárnak, amiért koronát kaptak illetve a nagy tekintélynek örvendő császári kardhordozó tisztséget töltötték be a templomba menetkor. Hasonlóan folyt le korábban Magnus dán társkirály és Knut Lavard abodrita fejedelem találkozója is Lothárral. Bár Boleszló nem kapott koronát (Dalewski szerint ebben szerepe lehetett a cseh fejedelem véleményének is), a birodalomhoz fűződő uralkodók hierarchiájában az előbb említettekkel egyenrangúnak volt tekinthető. Ezt mutatja, hogy a Szent Gotthárd hildesheimi sírjának meglátogatása után hazafelé vezető útján Magdeburgban királynak kijáró tiszteletadással fogadták¹⁵¹

A tárgyalások a két uralkodó között személyesen mentek végbe. Nem sokat tudunk arról milyen kérdéseket vettek át.¹⁵² Eleve a találkozó feltétele volt, hogy Boleszló megfizeti a Pomerániáért és Rügenért járó 12 évre visszamenő évi 500 márka adót.¹⁵³ Pomeránia fennhatóságának kérdése tehát még a merseburgi találkozó előtt rendeződött. A tárgyalások fontos pontja lehetett volt továbbá a lengyel egyház önállóságának ügye. Boleszlónak el kellett ismernie II. Incét törvényes pápává, amiért cserébe Lothár támogatást ígérhetett neki Gniezno jogállásának visszaszerzéséért tett erőfeszítéseiben.¹⁵⁴ Ennek eredményeképpen II. Ince 1136. július 7-én kibocsátott bullájában visszaállította Gniezno egyházi jogállapotát.¹⁵⁵

Forrásaink sajnos nem tájékoztatnak minket arról, mikor került sor Borisz ügyének megtárgyalására. Legkésőbb a merseburgi találkozáson szóba kellett jönnie a kérdésnek. A többi megtárgyalandó ügy mellett természetesen Borisz ügye csak másodlagos szerepet kaphatott, a lengyel uralkodó különösebb ellenvetések nélkül lemondhatott terhessé váló támogatásáról.¹⁵⁶ A Borisz-kérdés sikeres lezárásával függhet egybe a magyar követek hálálkodása és ígérete, hogy királyuk bármikor a császár szolgálatára készen áll.¹⁵⁷ Az pedig,

¹⁵¹ Annales Magdeburgenses 185.

¹⁵² Egyedül a visegrádi kanonok foglalkozik bővebben a tárgyalásokkal, de elmondásából csak annyit tudunk meg, hogy Boleszló a császárral szemben, míg Szobeszláv a császár jobbán foglalt helyet. FRB II. 223

¹⁵³ Ottonis Frisiensis Chronica VII. 19. 336.

¹⁵⁴ Maleczynski 1974. 297-311. Beuman 499-500.

¹⁵⁵ A ma ismert Gnieznói bulla, mely egyben az első lengyel nyelvemlék is, Maleczynski szerint az eredeti példány alapján készült korai (1139-1145 közötti) hamisítvány. Maleczynski 1975. 309-310,

¹⁵⁶ Érdekes, hogy konkrét forrás ellenére sincs ebben vita a kutatók között. Pauler I 1893. 315-316, Biskup-Labuda 1982. 125, Varga 2003. 176.

¹⁵⁷ „Nec minus regis Ungariensis nuncii imperatorem cum ceteris principibus letificarunt; qui dominum suum ad omnem imperatoris voluntatem cum suis omnibus paratissimum nuntiarunt.” Annales Erphesfurdenses 540.

hogy Borisz ügye egy átfogó nemzetközi átrendezés keretén belül került rendezésre hosszú időre megfosztotta őt annak lehetőségétől, hogy szövetségest találjon ambíciói támogatásához.

Nem tudjuk pontosan milyen okokból, de nem sikerült rendezni Merseburgban Boleszló kapcsolatát Szobeszlávval.¹⁵⁸ Erre csak 1137. május 30-án került sor Kladskoban a két fejedelem személyes találkozásánál. A kapcsolatok megjavulását jelezte, hogy ebben az évben Boleszló fia, Ulászló tartotta keresztvív alá Szobeszláv újszülött fiát, Vencelt.¹⁵⁹

A lengyel évkönyvek szerint 1136-ban Boleszló feleségül adta lányát a magyar király fiához.¹⁶⁰ A dinasztikus összeköttetés bár jól beleillik az 1135-1137-es megbékélési folyamatba Magyar- illetve Csehországgal mégis kétségeket ébreszthet bennünk, hogy a lengyel évkönyvek első fennmaradt példányai még tudnak semmilyen esküvőről. Kétségtelen azonban, hogy ezen évkönyvek újabb adatai között vannak (Boleszló 1132-es magyarországi hadjárata, a csehek 1133-as lengyelországi dúlásai) hiteles adatok is. Mindenesetre II. Béla négy fia közül egynek sem volt lengyel felesége, ha létre is jött egy eljegyzés nem lett belőle a később felnövő eljegyzettek közötti házasság.¹⁶¹

Az Álmos-ág trónért folyó küzdelmének szimbolikus lezárásának tekinthetők az 1137-es év eseményei. Ebben az évben hozta haza Fulbert püspök II. Béla felkérésére Bizáncból Álmos testi maradványait, ami egyébként a Borisz családi összeköttetései ellenére is jó magyar-bizánci kapcsolatokról tanúskodik. Álmost így végül a magyar királyok hagyományos temetkezőhelyén, Székesfehérvárott temették el. A temetésen részt vett Álmos leánya, Szobeszláv felesége, Adelhaid is.¹⁶²

A források nem tájékoztatnak minket arról, mi lett Borisszal miután legfőbb támogatója elvesztése után. Lehetséges, hogy visszatért nagybátyja udvarába, Kijevbe. Itt 1138. április 4-én meghalt édesanyja és még ugyanebben az évben II. Béla fegyverrel segítette nagybátyját Jaropolk kijevi nagyfejedelmet.¹⁶³ Anyja halálával és nagybátyja Bélához fűződő szövetségével Borisz szülőhazájához fűződő kapcsolatait is elvesztette. Újabb aktivitásáról

¹⁵⁸ FRB II. 223 elfogadhatónak tartjuk Maleczynski feltételezését, mi szerint a magyar uralkodóval való konfliktusban Boleszló elfogadta a császári közvetítést, de annak hűbéresével szemben már nem. Maleczynski 1975. 238.

¹⁵⁹ FRB II. 228. A keresztapaság egyértelműen a két uralkodó közötti jó viszony jele. 1128-ban például Lothár lett Szobeszláv fiának keresztapja (FRB II. 205), 1134-ben pedig Menyhárt prágai püspök ment azért Magyarországra Szobeszláv újszülött fiával, hogy II. Béla tartsa keresztvív alá (FRB II. 219).

¹⁶⁰ Annales Polonorum. MPH II. 832.

¹⁶¹ Balzer 1895. 303-317.

¹⁶² SRH II. 443, FRB II. 228.

¹⁶³ PSZRL II. 301 – Font 1996. 56-57.

csak a számára oly kedvezőtlenül végződő merseburgi találkozó után tíz évvel hallunk egy gyökeresen megváltozott külpolitikai helyzetben.

Melléklet:

1. Az írásos forrásokban többször is felbukkanó világi tisztviselők

(a kérdőjellel jelölteknel kérdéses, hogy a különböző forrásokban azonos személyről van-e szó)

	Kálmán 1095-1116	II. István 1116-1131	II. Béla 1131-1141
János nádor	1108, ¹⁶⁴ 1113 ¹⁶⁵	1116, ¹⁶⁶ 1118 ¹⁶⁷	
Otmár	1116 ¹⁶⁸	1124- ¹⁶⁹	
Jakab	1108 ¹⁷⁰	1124 ¹⁷¹	
Márk	1095, ¹⁷² 1111 ¹⁷³	1124 ¹⁷⁴	
Keled	1111-1116 ¹⁷⁵	1124 ¹⁷⁶ 1128 ¹⁷⁷	
Kozma	1113 ¹⁷⁸	1123 ¹⁷⁹	
Lampert	1111 ¹⁸⁰	1124 ¹⁸¹	1132 ¹⁸²
Miklós		1124 ¹⁸³	1132 ¹⁸⁴
Magnold ?		1124 ¹⁸⁵	1132 ¹⁸⁶
Ákos ?		1124 ¹⁸⁷ , 1128 ¹⁸⁸	1137 ¹⁸⁹
György ?		1127-1131 ¹⁹⁰	1137 ¹⁹¹
Fancsal			1131, ¹⁹² 1138 ¹⁹³

¹⁶⁴ DHA I. 130.

¹⁶⁵ DHA I. 142/1.

¹⁶⁶ SRH I. 436.

¹⁶⁷ DHA I. 148.

¹⁶⁸ SRH I. 431.

¹⁶⁹ SRH I. 443.

¹⁷⁰ DHA I. 130.

¹⁷¹ DHA I. 152.

¹⁷² SRH I. 419.

¹⁷³ DHA I. 138/1.

¹⁷⁴ DHA I. 152.

¹⁷⁵ 1111 DHA I. 138/1 , 1113 – DHA I. 142/1, 1114 DHA I. 143, 1116 – DHA I 144.

¹⁷⁶ DHA I. 152.

¹⁷⁷ Cinnamus 197.

¹⁷⁸ DHA I. 138/1.

¹⁷⁹ SRH I. 438.

¹⁸⁰ DHA I. 138/1.

¹⁸¹ DHA I. 152, 154.

¹⁸² SRH I. 449.

¹⁸³ DHA I 154.

¹⁸⁴ SRH I. 449.

¹⁸⁵ DHA I. 154.

¹⁸⁶ SRH I. 449.

¹⁸⁷ DHA I. 154.

¹⁸⁸ Cinammus 197.

¹⁸⁹ RA 63.

¹⁹⁰ *Georgius comes curialis* DHA I. 157.

¹⁹¹ RA 62.

¹⁹² RA 57.

¹⁹³ RA 63, 66.

Bibliográfia

Források:¹⁹⁴

Annales Bohemorum – EMLER, Josef. Fontes rerum Bohemicarum II/2. Pragae 1875. 407-460.

Annales Erphesfurtenses - PERTZ, Georg Heinrich. MGH SS 6. Hannover 1844.

Annales Gradicenses-Opatovicenses. EMLER, Josef. Fontes rerum Bohemicarum II/2. Pragae 1875. 386-400.

Annales Magdeburgenses – PERTZ, Georg Heinrich. MGH SS 16. Hannover 1859.

Annalista Saxo – WAITZ, Georg. MGH SS 6. Hannover 1844. 542-777.

Canonici Wissegradiensis Contuniatio Cosmae – EMLER, Josef. Fontes rerum Bohemicarum II/1. Pragae 1874. 203-237.

Chronica Polonorum Magistri Vincentii – PLEZIA, Marianus. MPH Nova Series T. XI. Kraków 1994.

Chronicon Montis Sereni – EHRENFEUCHTER, Ernest. MGH SS 23. Hannover 1844.

Chronici Hungarici compositio – Szentpétery Imre. SRH I 239-505.

CDS – MARSINA, Richard. Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Bratislava 1971.

DHA – Györffy György. Diplomata Hungariae antiquissima I. Budapest 1992.

Długosz III-IV – Długosii, Ioannis. Annales seu cronicae incliti regni Poloniae III-IV. Warszawa 1970.

Iohannes Cinnamus – Epitome rerum ab Iohanne et Manueli Comnenis gestarum. MORAVCSIK Gyula. Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Budapest 1984. 195-247.

Ottonis episcopi Frisigiensis Chronica sive Historia de duabus civitatibus – Hofmeister, Adolf. MGH SS rer. Ger. 45. Hannover 1912.

PSZRL I, II, VII – Полное собрание русских летописей (Polnoje szobranije russzkih letopiszej) I, II, VII. Moszkva 1962

RA – Szentpétery Imre. Regesta Arpadiana. Budapest 1923.

Tárh-i Üngürüs – HAZAI György. Nagy Szülejmán udvari emberének magyar krónikája. Budapest 1996.

¹⁹⁴ A magyar krónikakompozíció és a Visegrádi Kanonok esetében az egyszerűség kedvéért a jegyzetekben csak a krónikát tartalmazó publikáció rövidítését (SRH, FRB) adtam meg.

Források magyar fordításai:

BELLUS Ibolya – KRISTÓ Gyula. Képes Krónika. Budapest 1986.

FONT Márta. Magyarok a Kijevi Évkönyvben. Szeged 1996.

GOMBOS F. Albin. Freisingi Ottó krónikája. Budapest 1912.

GOMBOS F. Albin. I. Frigyes császár tettei. Budapest 1913.

HODINKA Antal. Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai. Budapest 1916.

MORAVCSIK Gyula. A magyar történelem bizánci forrásai. Budapest 1934.

Szakirodalom:

Balzer 1895 = BALZER, Oswald. Genealogia Piastów. Krakko 1895.

Bagi 2005 = BAGI Dániel. Gallus Anonymus és Magyarország. Budapest 2005.

Bartonek 1926 = BARTONIEK Emma. Az Árpádok trónöröklési joga. In. Századok 1926/9-10-785-84.

Bartonek 1934 = BARTONIEK Emma. Corona és regnum. In. Századok 1934/7-8. 314-331.

Baumgarten 1927 = BAUMGARTEN Nicolas. Genealogies et mariages des Rurikides Russes. 1927.

Bernhardi 1879 = BERNHARDI Wilhelm. Lothar von Supplinburg. Leipzig 1879.

Beumann 1972 = BEUMANN, Helmut. Das päptliche Schisma von 1130, Lothar III. und die Metropolitanrechte von Magdeburg und Hamburg-Bremen in Polen und Denmärke. In. Wissenschaft vom Mittelalter ed. Beumann, Helmut. Köln 1972.

Biskup – Labuda 1982 = BISKUP, Marian – LABUDA, Gerard. Historia dyplomacji polskiej I. Warszawa 1982.

Bláhová 2003 = BLÁHOVÁ, Marie. Historická paměť v pramenech raně přemyslovs-kých Čech. In. Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin D. Třestíka. ed. KLÁPŠTĚ, Jan – Plešková, Eva, ŽEMLIČKA, Josef. Praha 2003. 53-69.

Dabrowski 1964 = DABROWSKI, Jan. Dawne dziejopisarstwo Polskie (do roku 1480). Wroclaw – Warszawa – Kraków 1964.

Dalewski 2001 = DALEWSKI, Zbigniew. Lictor imperatoris. Kaiser Lothar III., Sobeslav I. von Böhmen und Boleslaw III. von Polen auf dem Hoftag in Merseburg im Jahre 1135. In. Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung (50) 2001. 317-336.

Deér 1928 = DEÉR József. A magyar törzsszövetség és a patrimonális királyság külpolitikája. Gödöllő 2003.

Divéky 1910 = DIVÉKY Adorján. Történeti irodalom – Lengyel művek. In: Századok 1910/44 415-430.

Domanovszky 1912 = DOMANOVSZKY Sándor. Az aradi "véres" országgyűlés és Dobozi halála helyének megállapítására vonatkozó szakvélemények. In: Századok 46 (1912) 10. sz. 774-777. old.

Fejérpataky 1894 = FEJÉRPATAKY, László. A Gutkeled-biblia. In: Magyar Könyvszemle 1894/3 (14). 5-22.

Fiala 1959 = FIALA, Zdeněk. Vztah českého štátu k německé říši do počátku 13. století (Podle kritiky pramenů). In: Sborník historický 6, 1959. 23-95.

Font. 1995 = FONT Márta. Magyar-orosz politikai kapcsolatok a 12. században: (1118-1199). In: Aetas 1995/3. 53-75.

Font 1984 = FONT Márta. Fattyú volt-e Borisz? In: Interpress Magazin 1984/8. 22-26.

Font 2005/a = FONT Márta. A keresztény nagyhatalmak vonzásában. Budapest 2005.

Font 2005/b = FONT Márta. Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek. Szeged 2005.

Fügedi 1986 = FÜGEDI Erik. Ispánok, bárók, kiskirályok. Budapest 1986.

Górsky 1876 = GÓRSKY, Kazimierz. Borys. Ustęp z dziejów dwunastego wieku (Przewodnik Naukowy i Literacki). Lwów 1876.

Gumplowicz 1906 = GUMFLOWICZ, Maksymilian. Borys Kolomanovic królewicz węgierski. In: Przegląd Historyczny 1906. 5-19.

Hodinka 1889 = HODINKA Antal. Kálmánfi (Kolomanovics) Boris. In: Történelmi Tár, 1889, 421-433.

Hostinský 1871 = HOSTINSKÝ, Peter (Pavel Kellner). Boriš, knieža Halice a Bodrice, Historické blískavice VI. In: Letopis Matice slovenskej 1871 [T.S.Martin]. 49-62.

Homza 1995 = HOMZA Martin. Vztahy stredovekého Spiša a Malopolska od najstarších čias do roku 1138. In: Historický časopis. 1995/2, 201-214.

Huber 1899 = HUBER Alfonz. Ausztria története I. Budapest 1899.

Kerbl 1979 = KERBL, Rajmúnd. Bizantinische Prinzessinnen in Ungarn zwischen 1050-1200 und ihre Einfluss auf das Arpadenköningreich. Wien 1979.

Kiss 1998 = KISS Gergely. Font Márta: Magyarok a Kijevi Évkönyvben. In: Századok 1998/2. 259-261.

Klein – Marsina - Ruttkay = KLEIN, Bohuš – MARSINA, Richard – Ruttkay, Alexander. Vojenské dejiny Slovenska I. Bratislava 1994.

Knauz 1874 = KNAUZ Nándor. Két krónika 1. Az esztergomi rövid krónika. Századok 1874/9 (9) 623-625.

- Krzemienska 1990 = KRZEMIENSKA, B. Vztahy moravských Přemyslovců ke Kyjevské Rusi. In: Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historica 24 (1990). 89-101.
- Kristó 1974 = KRISTÓ Gy. Legitimitás és idoneitás. Adalékok Árpád-kori eszmetörténetünkhöz. I. In: Századok 1974/3. 586-619
- Kristó 1986 = KRISTÓ Gyula. Az Árpád-kor háborúi. Budapest 1986.
- Kristó 2002 = KRISTÓ Gy. Historiográfia I. Budapest 2002
- Kristó-Makk 1972 = KRISTÓ Gyula – MAKK Ferenc. Krónikáink keletkezéstörténetéhez. In: Történelmi szemle 1972/2 198—203.
- Kristó 2000 = KRISTÓ Gy. A magyarok és lengyelek kapcsolatai a 10.-12. századi források tükrében. In: Történelmi Szemle 2000/1-2. 1-18.
- KMTL = ENGEL Pál – KRISTÓ Gyula – MAKK Ferenc. Korai magyar történeti lexikon. Budapest 1994.
- Laurent 1972 = LAURENT, V. Arété Doukaina, la kralaina. In: Byzantinische Zeitschrift 65 (1972). 35-39.
- Lešny 1989 = LEŠNY, Jan. Stefan Zawida als Sohn von Uroš I. und Vater von Stefan Nemanja. Ein Beitrag zur serbischen Prosopographie. In: Südost Forschungen (48) 1989. 37-49.
- Makk 1972 = MAKK Ferenc. Megjegyzések II. Béla történetéhez. In: AUSZ AH 1972/40. 31-50.
- Makk 1974 = MAKK Ferenc. Megjegyzések II. István történetéhez. In: Memoria Saecolorum Hungariae - Középkori kútfőink kritikus kérdései. HORVÁTH János, SZÉKELY György (ed.). Budapest 1974. 253-260.
- Makk 1981 = MAKK Ferenc. Raimund Kerbl. Bizantinische Prinzessinnen. In: Századok 1981/1 224-226.
- Makk 1987 = MAKK F. Borisz egy 12. századi trónkövetelő. In: AUSZ Acta Antiqua et Archeologica. Supplementum 6 (1987). 61-65.
- Makk 1989 = MAKK Ferenc. The Árpáds and the Comneni. Budapest 1989.
- Makk 1993 = MAKK Ferenc. Magyar külpolitika. Szeged 1993.
- Makk 2000 = MAKK Ferenc. A tizenkettedik század története. Budapest 2000
- Maleczyński 1975 = MALECZYŃSKI, Karol. Bolesław Krzywousty. Zarys panowania. Kraków 1975.
- Mályusz 1934 = MÁLYUSZ. A karizmatikus királyság. In: Klió szolgálatában. Budapest 2003. 22-44 Eredetileg: Társadalomtudomány 1934/3 153-178
- Mályusz 1988 = MÁLYUSZ Elemér. Chronica Hungarorum Commentarii. I Budapest 1988

Moravcsik 1970 = MORAVCSIK Gyula. Byzantium and the Magyars. Budapest 1970.

Schmitt 1989 = SCHMITT, Jürgen. Bischof Otto der Heilige und seine Beziehungen zu Ungarn. In: Festgabe G Zimmermann zum 65. Geburtstag (Historischer Verein Bamberg, 23). Bamberg 1989. 25-38

Pauler I-II 1893 = PAULER Gyula. A magyar nemzet története az Árpádok alatt I-II. Budapest 1893.

Perfeckij 1932 = PERFECKIJ, Evgenij. Historia Polonica Jana Dlugosze a ruské letopisectví. Praha 1932.

Šrámek 2011= ŠRÁMEK, Josef. Zamyšlení nad stránkami análů hradišsko-opatovických. URL: http://www.academia.edu/1135533/Zamysleni_nad_strankami_analu_hradistsko-opatovickyh._Poznamka_na_okraj_jedne_stredoveke_pamatky_ve_svetle_soucasneho_bada ni [2012.12.2.]

Varga 2003 = VARGA Gábor. Ungarn und das Reich. München 2003.

Zientara 1970. = ZIENTARA, Benedykt. Politiczne i kościelne związki Pomorza Zachodniego z Polską za Bolesława Krzywoustego. In: Przegląd Historyczny 1970. 192-232.

Wertner 1890 = WERTNER Mór. Szent László királynak orosz veje. In: Turul 1890. 125-129.

Wertner 1891 = WERTNER Mór. A középkori délszláv uralkodók genealógiai története. Temesvár 1891.

Wertner 1892 = WERTNER Mór. Az Árpádok családi története. Nagy-Becskerek 1892.

Wertner 1899 = WERTNER, Moriz. Boris und Rostislaw. Berlin, 1889.

Žemlička 2007 = ŽEMLIČKA, Josef. Čechy v době knížecí. Praha 2007.

rövidítések:

FRB – Fontes rerum Bohemicarum.

MGH – Monumenta Germaniae Historica

SRH – Scriptores rerum Hungaricarum

MPH – Monumenta Poloniae historica

AUSZ – Acta Universitatis Szegediensi